

Галина КОЗЛАКОВА,

*доктор педагогічних наук, професор,
Інститут вищої освіти АПН України,*

Майя СМІРНОВА,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Кримський економічний інститут КНЕУ
імені Вадима Гетьмана*

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК ЯК ЗАСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Анотація

У статті розглянуто роль спеціалізованого навчального посібника як засобу організації ефективної самостійної роботи з іноземної мови студентів економічного ВНЗ. Обґрунтовано структуру, методiku побудови, види та зміст професійно орієнтованих завдань, форми і види організації навчальної роботи та контролю знань за його допомогою.

Аннотация

В статье рассматриваются роль и функции специализированного учебного пособия как средства организации эффективной самостоятельной работы по иностранному языку студентов экономического вуза. Описаны и обоснованы структура, методика построения, виды и содержание профессионально ориентированных заданий, формы и виды организации учебной работы и контроля знаний с использованием материалов учебного пособия.

Annotation

The work is devoted to the role of the specialized textbook for the independent work as a means of arranging effective independent work of economics university students in the course of studying a foreign language. It describes and grounds the structure, methods, types and contents of vocational exercises, shows the forms and types of the work and knowledge control with the help of it.

У сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційної бази науки і техніки, швидкого накопичення та оновлення інформації вища шко-

ла має приділяти велику увагу організації та виробленню навичок самостійної роботи студентів (CPC).

Виходячи зі структури будь-якого дидактичного процесу, що складається з трьох взаємозв'язаних і взаємопроникаючих компонентів: мотиваційного, власне пізнавальної діяльності того, хто навчається, та управління цією діяльністю, можна стверджувати, що ефективність самостійної пізнавальної діяльності студентів багато в чому залежить від організації цієї діяльності та організації управління нею. Це означає необхідність створення зовнішніх умов CPC відповідно до їх індивідуальних особливостей задля досягнення головної мети - формування самостійності як риси особистості студентів. Перед викладачем також постає завдання щодо створення адекватного організаційно-методичного забезпечення CPC. Таке забезпечення слугуватиме засобом непрямого управління самостійною роботою студентів та розвиненню їх самостійності. Таким чином, задача викладача полягає у тому, щоби забезпечити студентів відповідними навчальними матеріалами, які б управляли їх самостійною роботою та сприяли розвитку навичок самостійної роботи над вивченням навчального матеріалу.

Здійснений нами аналіз досліджень за проблемою «Організація самостійної роботи студентів» уможливорює висновок проте, що необхідні умови ефективного впливу на організацію самостійної позааудиторної діяльності студентів економічного профілю з іноземної мови можна визначити так: створення мотиваційної основи позааудиторної діяльності; широке застосування різнорівневих професійно-орієнтованих завдань для CPCP та наступний аналіз результатів їх виконання; упровадження системи позааудиторної роботи на основі використання сучасних гнучких педагогічних технологій, що поєднують науково обґрунтовані індивідуальні й колективні форми роботи; індивідуалізація професійного навчання з урахуванням рівня підготовки кожного студента [1]. Поки що не вирішеною є проблема розроблення і впровадження технології організації CPC засобами комплексного застосування інформаційних і методичних засобів.

В рекомендаціях науково методичних конференцій КНЕУ [2, с. 245] зазначено, що одним з пріоритетних напрямів активізації діяльності кафедр щодо комплексного навчально-методичного забезпечення навчального процесу в університеті «має стати підготовка на-

вчально-методичного посібника для самостійного вивчення дисципліни». Насамперед це стосується нормативних дисциплін бакалаврського освітньо-кваліфікаційного рівня, впровадження сучасних, зокрема комп'ютерних технологій організацій навчання, які ураховують потреби і перспективи підготовки висококваліфікованих фахівців-економістів. Проте завдання адресного і комплексного здійснення організаційно-методичного забезпечення СРС і створення чіткої системи контролю за її результатами поки що вирішено не повністю.

Навчальний посібник при вивченні іноземної мови виконує особливу роль. Він не тільки надає теоретичний матеріал і вправи, але і визначає напрям і обумовлює хід усього навчально-виховного процесу. Для того, щоби навчальний посібник став ефективним засобом управління самостійною пізнавальною діяльністю студентів при вивченні іноземної мови, він за структурою і змістом має ґрунтуватися на таких загально дидактичних принципах, як науковість, доступність, послідовність, активність, свідомість і самостійність, систематичність, адаптивна спрямованість (урахування індивідуальних особливостей), поступового ускладнення матеріалу, єдності теорії з практикою. Необхідно також враховувати, що за допомогою навчально-методичного посібника на матеріалі певної дисципліни мають формуватися вміння і навички трьох видів: а) предметні; б) загально-інтелектуальні (прийоми розумової діяльності); в) навички навчальної діяльності, самоосвіта.

До змісту, структурної побудови і оформлення навчального посібника висувуються особливі вимоги, викликані специфікою цілей навчання конкретної дисципліни, зокрема іноземної мови в немовному ВНЗ. Оскільки основна мета оволодіння іноземною мовою полягає в досягненні високого рівня професійної мовленнєвої комунікації, тобто здобуття нової професійно значущої корисної інформації в усному, письмовому мовленні і при читанні, то висувається вимога інформативно-мовленнєвого характеру навчальних матеріалів у всіх аспектах процесу навчання та урахування специфіки профільюючих спеціальностей немовного ВНЗ.

Професійно значуща інформація, представлена в навчальному посібнику, виступає як чинник, регулюючий і спрямовуючий процес навчання. Метою мовленнєвої діяльності стає задоволення потреби особистості в професійній інформації. Мовленнєві дії є частиною

пізнавальної і загальної діяльності.

Таким чином, нами визначено, що сучасний навчальний посібник для самостійної роботи з іноземної мови має бути комплексом навчальних матеріалів, організованих у певну методичну систему відповідно до конкретних задач і умов навчання. Метою навчального посібника з іноземної мови стає формування умінь самостійної пізнавальної діяльності, умінь студентів з різних видів мовленнєвої і професійної діяльності.

Ми користувалися цими положеннями при розробці навчального посібника «Import/Export Business» [3], який має забезпечувати: 1) формування навичок і вмінь самостійної роботи; 2) розширення і поглиблення знань зі спеціальності «Міжнародна економіка»; 3) вдосконалення навичок мовленнєвої і професійної діяльності.

Навчальний посібник призначено для самостійної роботи студентів IV курсу спеціальності «Міжнародна економіка» з дисципліни «Ділова англійська мова». Великий обсяг матеріалу, обмежена кількість навчальних годин, виділених на практичні заняття з іноземних мов, та інші фактори актуалізують проблему створення навчального посібника для СРС при вивченні ділової іноземної мови, що стає засобом управління самостійною пізнавальною діяльністю студентів і професійно спрямованого вивчення іноземної мови.

Посібник «Import/Export Business» розраховано на студентів, які мають просунутий рівень володіння іноземною мовою і прагнуть розвивати свої навички розуміння, відбору, оброблення інформації з англомовних текстів економічної тематики, розуміють необхідність удосконалення навичок професійної мовленнєвої діяльності і поглиблення лексико-граматичної бази.

Цей посібник є засобом для самостійного збагачення теоретичних і практичних знань студентів в галузі зовнішньоекономічних і зовнішньоторговельних зв'язків. Тексти, що представлено в посібнику, характеризують економічні процеси на світовому ринку. В них даються практичні поради і рекомендації щодо успішного ведення операцій імпорту-експорту, правильного оформлення супровідної фінансової і транспортної документації.

Оскільки основою самостійного вдосконалення у процесі безперервної самоосвіти майбутніх економістів-міжнародників є вміння та навички цілеспрямованої діяльності щодо набуття нових знань, ос-

новною задачею ми вважаємо формування вмінь і навичок самостійної роботи з інформацією. Компонентами такої самостійної роботи є підбір матеріалів з проблеми, що цікавить, оброблення інформації, її фіксація для подальшого використання, а також застосування одержаної інформації на практиці.

Виходячи з творчих можливостей студентів навчальні завдання (вправи) до самостійної роботи, які представлено в навчальному посібнику, можна поділити на **пізнавальні** завдання для осмислення значення мовних одиниць і **комунікативні** завдання, що вимагають творчого застосування мовних знань і навичок в мовленнєвих ситуаціях (пізнавальні завдання, скеровані на формування потенційного запасу мовних засобів, і пізнавальні завдання, скеровані на сприйняття значення або сенсу прочитаного).

Навчальний посібник «import/Export Business» дозволяє здійснити перехід від пізнавальних завдань до комунікативних і комунікативно-пізнавальних, від повністю сформульованих завдань до частково сформульованих, від алгоритмічних до пошукових. У такій ієрархії навчальних завдань перед бачаться поступове підвищення рівня самостійності студентів у навчальній діяльності.

За ступенем самостійності можна виділити такі завдання, які розв'язують студенти у процесі самостійної роботи з навчальним посібником: 1) завдання, що скеровані на наслідування заданого із зовні зразка; самостійне виконання в межах заданого зразка; самостійне доповнення зразка, заданого із зовні; 2) група завдань, що передбачають дії без опори на зразок і вимагають високого ступеня самостійності в плануванні і відборі матеріалу, мобілізації з метою смислового наповнення власного повідомлення.

З кожним етапом з ускладненням завдань відбувається ускладнення пізнавальної і мовленнєвої діяльності студентів, і таким чином, прояв різного ступеня самостійності, різного рівня самостійної діяльності (відтворюючого, перетворюючого, творчого) при їх виконанні. Незважаючи на те, що межа між рівнями самостійності умовна, співвідношення між ними необхідно враховувати для вдосконалення, планування, організації і контролю СРС. Визначена послідовність подання завдань сприяє формуванню самостійності, виробленню вмінь поповнювати знання і застосовувати їх з різним ступенем самостійності, що, у свою чергу, відповідає рівням оволод-

іння знаннями [4].

На основі вище вказаних етапів засвоєння мовленнєвого матеріалу і рівнів оволодіння знаннями в навчальному посібнику будується порядок пред'явлення завдань до самостійної роботи. У студентів виробляється алгоритм самостійного навчання, який включає визначення об'єктів засвоєння і послідовності їх засвоєння.

Розв'язання задач, поставлених в завданнях різного рівня, вимагає виконання послідовності підзадач. Ступінь складності кожної задачі залежить від кількості її підзадач та умов, що підлягають урахуванню під час розв'язання задачі, а також від необхідності виявляти ці умови самостійно. У процесі розв'язання алгоритмічних задач (підзадач) студенти знайомляться та засвоюють способи їх виконання. Тому виконання вправ у певній послідовності може служити засобом організації самостійної роботи з оброблення текстового матеріалу, опанування прийомів самостійної роботи, тобто формування орієнтовної основи дії. Орієнтування полягає в набутті знань про професійну діяльність і застосуванні цих знань до результативного виконання.

Отже, навчальний посібник є засобом управління самостійною роботою, що будується з урахуванням особливостей застосування алгоритмів функціонування і управління діяльністю студентів. Студенти у своїй самостійній діяльності діють за алгоритмом функціонування, поки їм не знадобиться допомога викладача. Викладач використовує алгоритм управління при виникненні ускладнень. Алгоритми пошуку є допоміжними алгоритмами для розв'язання задач з неповною інформацією, ©нерациональні дії за такими алгоритмами розвивають у студентів здібності до самостійного вироблення способів дії у процесі виконання завдань певної складності і невизначеності, здатності до організації творчого пошукового мислення.

На наш погляд, навчальний посібник «Import/Export Business» дає можливість здійснювати управління виконанням самостійної діяльності студентів у процесі її планування (отримання знань про всі її компоненти: предмети, продукти, засоби, дії) і контролю (перевірки відповідності виконання до орієнтовної основи дії).

Організація контролю знань. Оскільки періодичний контроль за якістю засвоєння і корекція помилок є засобом управління процесом навчання, а самоконтроль є способом організації управління са-

мостійною пізнавальною діяльністю, ми враховували ці положення під час організації контролю засобами навчального посібника. Завдання посібника дозволяють здійснити поточний зворотний зв'язок у вигляді самоконтролю і контролю з боку викладача.

У процесі самоконтролю не тільки відбувається реєстрація і оцінка студентом своєї діяльності, але її корекція (виявлення значних і незначних помилок у виконуваній діяльності і зміна порядку їх усунення, тобто регулювання і виправлення). Аналізуючи, оцінюючи і регулюючи власну діяльність, студент поглиблює, уточнює теоретичні знання, визначає успішність або неуспішність самостійних дій, забезпечує управління оволодінням мовним і мовленнєвим матеріалом, перевіряє правильність і ефективність тих або інших способів діяльності.

Вирішуючи названі педагогічні задачі, самоконтроль як компонент самостійної діяльності виконує усі функції, властиві контролю навчання, а саме: навчаючу, діагностичну, корегувальну, управлінську, оцінюючу, перевірочну, виховну і розвиваючу функції.

Самоконтроль в роботі з навчальним посібником «Import/Export Business» може бути реалізований у всіх його видах. Індивідуальний контроль виконується шляхом звірення з текстом, перекладним або тлумачним словником (при пошуку еквівалентів, синонімів, заловненні пропусків у реченнях, перекладі речень, тлумаченні понять, підборі дефініцій). Студентам пропонується відповісти на запитання для самоконтролю, які орієнтовано на відновлення раніше засвоєних знань, їх відтворення і пошук нових знань, фактів, їх аналіз та інтерпретацію (проблемних питань), які сприяють розвиткові активності і самостійності.

Для корегування виконання складніших завдань другої групи, що вимагають трансформації наявних знань та індивідуального пошуку, можна задіяти взаємоконтроль і контроль з боку викладача. Правильність виконання завдання оцінює або студент-партнер (при взаємоконтролі), або студенти (групи або курсу) у процесі групового професійного спілкування - обговорення питань і розв'язання проблем, пов'язаних з професійною діяльністю.

«Роботу в парах» ми вважаємо одним зі способів інтенсифікації СРС (зокрема тих студентів, що мають слабку мовну підготовку), що розвиває навички самоконтролю і взаємоконтролю, сприяє здійснен-

ню зворотного зв'язку та індивідуального темпу навчання.

Груповий самоконтроль може здійснюватися в аудиторних заняттях, на консультаціях, або на науково-практичних конференціях при обговоренні вузько професійних проблем. Такий вид контролю, на наш погляд, надає більш широкі можливості, ніж індивідуальний, для самостійних висновків, узагальнень, розвитку критичного мислення. У процесі групового контролю здійснюється взаємодія, тобто спільна діяльність студентів з пошуку істини. Взаємодія припускає обмін знаннями і діями (взаємний контроль, взаємна корекція, оцінка, взаємне стимулювання, сумісне прийняття рішень тощо).

Такі форми контролю стимулюють самостійну роботу студентів, спонукають до творчої діяльності, дозволяють оцінити ефективність її організації, зокрема сформованість умінь і навичок оперувати фаховою терміносистемою, обсяг умінь і навичок спілкування іноземною мовою, навички самостійної роботи, рівень готовності студентів до розв'язання професійних завдань і виконання функцій, передбачених кваліфікаційними вимогами. Вибір конкретних форм контролю здійснюється, виходячи зі змісту, мети і складності завдань.

У процесі самостійної роботи з навчальними матеріалами посібника «Import/Export Business» студенти відтворюють послідовні етапи процесу навчання, під час яких виявляються ті або інші функції навчального процесу:

- усвідомлення цілей і задач навчання: на цьому етапі навчальний посібник виконує мотиваційну функцію;
- ознайомлення з новим матеріалом: інформаційна функція здійснюється разом з мотиваційною, оскільки новизна є основою інтересу і мотивом подальшої діяльності;
- закріплення матеріалу відбувається у процесі виконання тренувальних вправ: тренувальна функція;
- контроль і оцінка результатів: корегувальна, контролююча функції, мотиваційна функція (виходячи з формули «успіх спричиняє за собою новий успіх»).

На всіх етапах навчальний посібник організує самостійну діяльність студента за структурою, логікою, способами викладення матеріалу, постановкою задач і контрольними завданнями, координує діяльність викладача і студентів з метою досягнення цілей навчально-виховного процесу. Виховні функції виявляються в тому, що

студенти привчаються працювати самостійно, оволодівають прийомами самостійної діяльності, внаслідок чого виникає прагнення і вміння самостійно поновлювати знання, потреба в самоосвіті, формується самостійність як риса особистості. Робота з посібником сприяє розвитку логічного мислення студентів, удосконаленню таких розумових операцій, як зіставлення, синтез, аналіз, узагальнення тощо, розвитку уваги, пам'яті, уяви тощо.

Експертна оцінка навчального посібника. З метою визначення функціональної значущості навчального посібника «Import/Export Business» нами застосовано метод колективної експертної оцінки. Викладачам кафедри мовознавства Кримського економічного інституту КНЕУ (8 експертів) запропоновано оцінити значущість таких функцій (чинників) посібника: 1) інформаційно-освітньої; 2) орієнтаційно-спрямовуючої; 3) організаційно-координуючої; 4) мотиваційно-стимулюючої; 5) виховної; 6) розвиваючої; 7) тренувальної; 8) контрольно-корегувальної.

Використовувалися математико-статистичні методи для оброблення даних експертного оцінювання та одержання узагальнених експертних оцінок, які ґрунтуються на ранжируванні, тобто розташуванні чинників у порядку зменшення оцінюваної властивості з метою визначення їх відносної значущості. Експерти розташували досліджувані функції (чинники) відповідно до власного інтуїтивного уявлення про їх значущість. При цьому кожному з чинників кожен експерт поставив у відповідність деяке число натурального ряду — ранг. Найбільше значущий з погляду експерта чинник одержав ранг 1, а найменше переважний — ранг 8.

На підставі даних опитування всіх експертів складено зведену таблицю, так звану матрицю рангів. Визначивши результуючий ранг кожної функції посібника (сума рангів по стовпцях), вкажемо місця, зайняті даними функціями посібника в результаті їх ранжирування експертною групою. З погляду експертів, рейтинг функцій такий: 1) інформаційна функція (11); 2) контролююча (27); 3) тренувальна (28); 4) орієнтаційно-спрямовуюча (31); 5) виховна (33); 6) організуюча (42); 7) мотиваційна (54); 8) розвиваюча (62). Цей перелік показує значущість розділів навчального посібника для самостійної роботи студентів «Import/Export Business».

Висновки. Зазначаючи, в цілому, позитивний досвід використан-

ня представленого навчального посібника для самостійної роботи студентів економічних спеціальностей, виявилися деякі проблемні питання, що вимагають подальшого доопрацювання. Ми погоджуємося з думкою викладачів, які брали участь в апробації посібника, що доцільно збільшити кількість мовних і мовленнєвих вправ та диференціювати їх з урахуванням індивідуальних психологічних і лінгвістичних здібностей студентів.

Педагогічна практика засвідчує, що необхідно враховувати психологічні особливості тих, хто навчається (специфіку пам'яті, уваги, мислення, пізнавальних інтересів, мотивів, темпераменту тощо), лінгвістичний досвід з іноземної мови (рівень підготовки і ступеня вдосконалення навичок і умінь) при розв'язанні задач диференційованого управління самостійною роботою студентів.

У процесі організації самостійної роботи студентів принцип диференційованого навчання виявляється в диференційованому управлінні самостійною пізнавальною діяльністю, що полягає у створенні диференційованих умов щодо самоорганізації цієї діяльності.

Планується вдосконалити навчальний посібник, зокрема, розширити серію вправ з урахуванням індивідуальних особливостей студентів.

Одним з головних чинників диференційованого управління самостійною діяльністю можна вважати зміну ступеня і характеру складності навчальних і контрольних завдань. Варіювання динаміки навчання для кожного студента полягає у визначенні різних тактичних цілей розв'язання задач, а стратегічні цілі мають бути єдині для всіх груп студентів. Реалізація тактичних цілей здійснюватиметься через зміст навчального матеріалу з різною системою завдань, формою викладання і часом їх виконання кожним студентом залежно від успішності навчання. Керівництво викладачем самостійною роботою кожного студента в групі здійснюється з урахуванням індивідуальних можливостей і рівня підготовки кожного студента, що працює в індивідуально вибраному режимі.

Розвиток інформаційних технологій сприяє оновленню засобів навчання і появі альтернативного до традиційної книги типу навчального посібника -електронного підручника. Безумовно, традиційний навчальний посібник не втрачає своєї актуальності і зберігає статус головного джерела інформації. Проте, електронний підручник має

більше можливостей щодо організації СРС в сенсі індивідуалізації навчання, наявності зворотного зв'язку, мотивації, оперативного оновлення інформації.

Електронний підручник має створити нові умови для формування повнішого спектру умінь і навичок самостійної роботи студентів з різними джерелами інформації. На нашу думку, доцільною стане побудова системи навчальних завдань до СРС з інформацією, представленою на різних носіях.

Перспективним, на наш погляд, стане створення електронного підручника для самостійної роботи студентів економічних спеціальностей при вивченні іноземної мови на базі навчального посібника «Import/Export Business» і розроблення тренувально-контролюючої програми до нього. Все це у комплексі може бути впроваджено в системі дистанційного навчання студентів економічного університету-

Література:

1. Онучак Л. В. Педагогічні умови організації самостійної поза-аудиторної роботи студентів економічних спеціальностей: Дис... канд. пед. наук: 13.00.04/Ін-т педагогіки і психології профес. освіти АПН України. — К., 2002. — 202 с.
2. Система організації самостійної роботи студентів: досвід, проблеми //Мат. наук.-метод. конф., 2.02.2000 р. — К.: КНЕУ, 2000. — 260 с.
3. Смирнова М.І. Import/Export Business: Навчальний посібник/ За ред. Г. О. Козлакової. - Симферополь: КЕИ КНЕУ, 2002. - 200 с.
4. Алексюк А. Н., Аюрзанайн А.А., Пидкасистый П.И., Козаков В. А. й др. Организация самостоятельной работы студентов в условиях интенсификации обучения: Учеб, пособие для слушателей ФПК. — К.: ІСДО, 1993. — 336 с.